

Перший Голова Конституційного Суду України: альфа й омега

(за матеріалами доповіді 25 січня 2013 року)

М. Колос

суддя Конституційного Суду України

Леонід Петрович Юзьков народився 28 січня 1938 року у сім'ї сільських трударів — Петра Юхимовича та Прісі Іванівни, які мешкали у старовинному селі Новоселиця Полонського району Хмельницької області.

У 1941 році Леонід Петрович, його брат Іван і сестри Раїса та Неоніла залишилися без батька, і з того часу весь тягар трудових обов'язків, життєвих незгод і відстоювання свого права на майбуття ліг на плечі матері і підростаючих дітей.

Закінчивши в 1953 році семирічну школу, Леонід Петрович вступив до Бердичівського педагогічного училища, навчання в якому успішно завершив у 1957 році. Перший педагогічний досвід він отримав у школі села Турчинка, що на Житомирщині, де вчив дітей малювати. Свого таланту пейзажиста Леонід Петрович не цурався, навіть будучи сивочолим професором. Час від часу він брав до рук пензля й фіксував на полотні неповторне у своїй первозданній красі буяння української природи.

Призов до лав Збройних Сил Союзу РСР перервав педагогічний шлях молодого вчителя і протягом трьох років він виконував військовий обов'язок перед Батьківщиною.

Нові науково-педагогічні та наукові орбіти відкрилися перед Леонідом Петровичем уже після завершення навчання на юридичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка в 1965 році. Навчаючись в університетській аспірантурі, він одночасно працював науковим співробітником Лабораторії управління та управлінської праці у місцевих радах, а після завершення кандидатського дисертаційного дослідження на тему «Система виконавчо-розпорядчих органів місцевих рад Української РСР та основні напрями її удосконалення в сучасний період» і його захисту 24 лютого 1969 року обійняв посаду старшого викладача кафедри державного і адміністративного права юридичного факультету цього ж навчального закладу.

Дисертант детально дослідив поняття виконавчо-розпорядчих органів місцевих рад, що здійснювали на той час функції держави у межах визначених законодавством державно-владних повноважень; описав склад, структуру виконавчих комітетів місцевих рад, їх відділів і управлінь, середовище їх функціонування, до якого відніс відповідні місцеві ради всіх рівнів, інші органи держави, що не належали до складу рад, партійні та громадські організації, їх органи, підприємства, а також громадян, маючи на меті вироблення найбільш оптимальних варіантів складу, структури та раціональних зв'язків з іншими суб'єктами суспільних відносин.

Крім того, він вивчив і описав основні напрями подальшого удосконалення системи виконавчо-розпорядчих органів місцевих рад, звернувши особливу

увагу на адміністративно-територіальний поділ УРСР як важливий фактор його поліпшення. Дослідник акцентував увагу на відсутності чіткої правової основи організації районного поділу, дав визначення мінімальних і максимальних територіальних меж районів з метою їх закріплення в нормативних актах тощо.

Протягом 1967–1987 років вийшли друком 63 праці Леоніда Петровича, з яких 49 підготовлені ним особисто, а 14 — у співавторстві з такими відомими вченими-державознавцями, конституціоналістами, як М. Вітрук, М. Корнієнко, І. Гаркуша, Д. Керімов, В. Копейчиков, О. Крупчан, В. Погорілко, Р. Синельникова, О. Фрицький та інші. Серед найцікавіших робіт цього періоду стаття «Системний підхід до вивчення предмета науки управління», розділ «Наукові основи організації і питання удосконалення системи виконавчо-розпорядчих органів місцевих рад» у монографії «Наука управління і місцеві ради» та низка інших. Для іноземців особливий інтерес становив текст Конституції УРСР, виданий ученим у перекладі англійською, німецькою, французькою та іспанською мовами.

Беручи до уваги наукові здобутки Леоніда Петровича, Вища атестаційна комісія Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти Союзу РСР 17 грудня 1974 року присвоїла йому вчене звання доцента Кафедри радянського державного будівництва і права.

З липня 1973 року по серпень 1990 року Леонід Петрович Юзьков працював у Київській вищій партійній школі при ЦК Компартії України на посадах старшого викладача, доцента, професора, заступника завідувача та завідувача Кафедри радянського державного будівництва і права. Одночасно він проводив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Державне управління у політичній системі радянського суспільства», яке успішно завершив у 1985 році, захистивши дисертацію на засіданні Спеціалізованої вченої ради при Інституті держави і права Академії наук Української РСР.

Науковий пошук ученого проходив у площині комплексного дослідження взаємопов'язаних політико-правових питань, що розкривали місце і роль державного управління в радянській політичній системі. Автор показав соціальну цінність демократії — багатоаспектного політичного явища, що забезпечує активну життєву позицію особи в єдиному механізмі самоуправління народу, функціонування держави, розвиток базових засад (економічної і політичної систем та соціального підґрунтя). Він визначив механізм державного управління як цілісну єдність керуючої, керованої і комунікаційної підсистем, обґрунтував їх співвідношення із соціальним механізмом формування та реалізації потреб, інтересів і цілей у сфері державного управління. Дослідник розмежував і здійснив аналіз загальної і соціальної нормативно-правової основ державного управління, підготував низку конкретних пропозицій, спрямованих на його подальше удосконалення, зокрема на підвищення якості рівня кодифікації законодавства у сфері державно-управлінської діяльності тощо.

Крім докторського дисертаційного дослідження, Леонід Петрович проводив інші, локальні, але не менш важливі дослідницькі роботи, результати яких публікувалися у журналах та видавалися окремими брошурами. Одним з найважливіших напрямів його роботи було дослідження проблем розвитку правової держави, результатом якої стали праці «Про правову державу і державне право»,

«Через демократизацію до правової держави», «Про структуру і зміст нових Конституції СРСР і Конституції УРСР» та інші.

Активна наукова і науково-педагогічна діяльність Леоніда Петровича сприяли тому, що рішенням Державного комітету Союзу РСР з народної освіти від 18 листопада 1987 року йому було присвоєно вчене звання професора кафедри радянського державного будівництва і права. Крім того, згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 13 червня 1984 року він став заслуженим працівником вищої школи Української РСР.

До речі, наукові погляди Леоніда Петровича не завжди сприймалися офіційною владою «від науки». Професор Олег Федорович Фрицький писав: «Наукові інтереси Л. Юзькова випереджали свій час. Так, у 80-х роках у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук він досліджував проблеми політичної системи на прикладі не лише СРСР, а й зарубіжних «буржуазних» країн. Саме це було однією з причин, через яку дисертація була піддана критиці у колишньому ВАК СРСР, що й стало причиною першого інфаркту Леоніда Петровича».

Політична криза кінця 80-х років минулого століття логічно завершилась розпадом Союзу РСР. Україна, як і інші республіки, стала незалежною, суверенною державою. Леонід Петрович Юзьков, перебуваючи на посаді професора Київської вищої партійної школи при ЦК Компартії України, 7 червня 1990 року взяв участь у конкурсі на заміщення вакантної посади професора Кафедри державного і адміністративного права юридичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У вересні 1990 року на засіданні вченої ради університету шляхом таємного голосування його одностайно було обрано на цю посаду.

Займаючись науково-педагогічною роботою в університеті, професор Л. П. Юзьков вів активну державотворчу діяльність. Варто зазначити, що у період з 24 жовтня 1990 року до 26 грудня 1994 року Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України видали 15 актів, у яких Леонід Петрович Юзьков згадується як доктор юридичних наук, професор або Голова Конституційного Суду України. Ці акти пов'язані з необхідністю залучення Леоніда Петровича до проведення важливих наукоємних організаційних і нормотворчих заходів національного, міждержавного та міжнародного рівнів.

Зокрема, Постановою Верховної Ради УРСР від 24 жовтня 1990 року його було включено до складу Комісії з розробки нової Конституції УРСР, за Постановою Президії Верховної Ради УРСР від 18 березня 1991 року він входив до групи наукових експертів з питань Союзного договору. Розпорядженням від 7 квітня 1992 року № 51 Президент України ввів Л. П. Юзькова до персонального складу Колегії з питань правової політики Державної думи України.

Леонід Петрович був активним розробником проекту Декларації про державний суверенітет України та нової Конституції України, якою ми користуємося і нині. Це впливає зі змісту Розпорядження Прем'єр-міністра України від 18 липня 1992 року про його заохочення. З цього приводу, знову ж таки, досить цікавими є спогади професора О. Фрицького, який зазначав: «Визначальною була роль Л. Юзькова у підготовці Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Сьогодні, на жаль, відомі поети, письменники, політики відстоюють позицію, що саме вони були творцями цього важливого політико-право-

вого документа. Згадані «творці» Декларації лише внесли її на розгляд Верховної Ради. Як учасник підготовки цього документа можу стверджувати, що проект Декларації був розроблений дуже вузьким складом провідних юристів — представників конституційного права, теорії держави та права, адміністративного та міжнародного права, очолював цей колектив саме Л. Юзьков, це так само стосується і Акта проголошення незалежності України».

Відновлення української держави в нових історичних умовах вимагало високоінтелектуальних підходів до вирішення конституційних питань державотворення. Леонід Петрович Юзьков володів такими знаннями й успішно використовував їх не лише в процесі підготовки концептуальних розробок проекту Конституції суверенної України, а й під час детального унормування найважливіших суспільних відносин. Погляди вченого на розбудову правової держави достатньо повно викладено в його наукових працях з конституційного права, а саме у статті «Верховенство Конституції і конституційність законів», де він дав чітку характеристику засад субординаційних зв'язків правових регуляторів, зокрема верховенства Конституції, конституційності законів, підзаконності всіх інших правових актів і дій. Леонід Петрович стверджував, що над конституцією не можуть «стояти» не тільки державні (правові) акти, а й будь-які інші соціальні акти: політичні, корпоративні, акти самоврядування тощо. Усі вони мають відповідати букві й духу конституції, але й сама конституція, за словами вченого, має бути «конституційною». Це може гарантувати її висока народна легітимність, тобто відображення у ній справжньої волі народу, визнання й утвердження загальнолюдських цінностей, насамперед підпорядкування держави та влади служінню суспільству, а не навпаки, врахування у конституції загальноновизнаних і вивірених практикою міжнародних стандартів демократичного конституціоналізму.

У статті «Конституція юридична і фактична» Леонід Петрович звертав увагу на те, що відновлення української національної державності вимагає нової філософії державознавства. Він стверджував: «Необхідно, зокрема, змінити наш фундаменталістський підхід щодо визначальної риси самої сутності держави — класового характеру. Цей надмірно політизований та ідеологізований погляд, котрий домінував у нашій доктрині державознавства, має відійти на задній план. На передню ж лінію мають виступити характеристики цивілізованої держави, що розкривають її як організацію влади, яка, враховуючи різноманітні інтереси людей, забезпечує їх збалансованість та необхідну координацію, вирішує загальні справи суспільства». До таких характеристик він відносив:

- пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими;
- людину, її свободи, природні права, честь і гідність як центр соціального буття;
- громадянське суспільство як асоціацію вільних, рівноправних і автономних особистостей;
- правову державу як орган народу, що керується правом, першоджерелом якого є фундаментальні природні права і свободи, що поведуть її у систему світової цивілізації.

Що ж стосується Конституційного Суду України, то Леонід Петрович хотів бачити його активним учасником конституційного контролю. Він вважав за необхідне надати Конституційному Суду України право за своєю ініціативою порушу-

вати і вирішувати справи про відповідність букві й духу Конституції України законів України. Він також допускав, що Конституційний Суд України міг би робити відповідні висновки до прийняття конституційного закону. Принаймні такий порядок, на його думку, варто було б передбачити стосовно органічних законів.

Беручи до уваги високі моральні та інші людські якості Леоніда Петровича Юзькова, рівень його професійної кваліфікації та організаційні здібності, керуючись статтею 5 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 3 червня 1992 року, Верховна Рада України обрала його Головою Конституційного Суду України, що й підтвердила відповідною Постановою від 1 липня 1992 року.

Проте період формування персонального складу Конституційного Суду України розтягнувся на роки, його повноваження, визначені у статті 14 цього Закону, чомусь стримували багатьох на той час впливових осіб від швидкого забезпечення початку діяльності цієї контрольної судової установи. А тому організаційна діяльність Леоніда Петровича елементарно блокувалася. Про реальний стан формування Конституційного Суду України і причини, що завадили цьому процесу, можна зробити висновки зі змісту Постанови Президії Верховної Ради України «Про завершення формування Конституційного Суду України» від 5 грудня 1994 року. До речі, ініціатором слухання і доповідачем на засіданні Верховної Ради України з цього питання був Голова Конституційного Суду України Леонід Петрович Юзьков. Його стараннями парламент України порушив перед Кабінетом Міністрів України питання про створення до 1 лютого 1995 року умов для функціонування Конституційного Суду України, а постійні комісії парламенту зобов'язалися внести пропозиції щодо частини його персонального складу, яка мала обиратися Верховною Радою України.

Одночасно Леонід Петрович як Голова Конституційного Суду України продовжував ґрунтовно займатися науковими засадами забезпечення функціонування судової конституційної юрисдикції в Україні. Верховна Рада України Постановою від 10 листопада 1994 року включила його до складу Комісії з опрацювання проекту нової Конституції України. Л. П. Юзьков також працював над внесенням змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» та у складі Національної кодифікаційної комісії, завданням якої було прискорення роботи з кодифікації українського законодавства і забезпечення скоординованості у її проведенні та здійсненні належної правової експертизи законопроектів, що підтверджується Постановою Президії Верховної Ради України від 12 квітня 1994 року.

І ще один важливий момент з життя першого Голови Конституційного Суду України. Визнаючи важливу роль Леоніда Петровича Юзькова у науковому забезпеченні організації і функціонування державних органів, розбудові правової держави, розвитку правової науки та освіти, Президент України Указом від 23 липня 1993 року затвердив його дійсним членом-засновником Академії правових наук України.

Варто зазначити, що Леонід Петрович мав високий науковий авторитет серед учених не лише України та Союзу РСР, а й таких зарубіжних країн, як Чехословаччина, Угорщина, Польща, куди неодноразово виїжджав читати лекції. За даними Національної академії правових наук України лише у 1994 році академік Леонід Петрович Юзьков двічі брав участь у наукових конференціях, що проводилися у Німеччині та Греції.

Одночасно Леонід Петрович продовжував активну діяльність щодо завершення формування складу Конституційного Суду України. І раптом смерть... Життя видатного вченого, першого Голови Конституційного Суду України обірвалося 2 березня 1995 року на 58 році життя дорогою у відрядження. Він як член Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанської Комісії) поспішав на її засідання.

Наукові ідеї Леоніда Петровича Юзькова певною мірою вже сприйняті Українською державою: є Конституція України, діє Конституційний Суд України. Проте ще більше його напрацювань мають бути усвідомлені і матеріалізовані через процес державотворення та розвитку національної правової і політичної системи в інтересах Українського народу.